

Мирјана М. Лукић*

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за компаративистику

Огњен М. Куртеш

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за англистику

АУТОБИОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПРОЗЕ ИЗ ЈЕДНОГ ДНЕВНИКА ВЕЛИМИРА РАЈИЋА

У раду се разматра проза *Из једног дневника* Велимира Рајића (1879–1915), која је објављена као приповијетка у *Српском књижевном гласнику* у бројевима од 16. маја те 1. и 16. јуна 1904, а потом и 1908. године, уз пјесме из прве и једине збирке *Песме и проза*. Проблематизујући питање жанра и ауторства уводног поглавља дневника, у раду се указује на подударност појединих епизода из дневничких записа са животописом њиховог аутора. Рајићеве рефлексije о болести и неузвраћеној љубави, наиме, кореспондирају са стварним пјесниковим животом. Користећи се свједочанствима пишчевих пријатеља и савременика, у раду показујемо да дневник можемо користити као грађу за тумачење Рајићеве поезије, посебно пјесме „На дан њеног вјенчања”.

Кључне ријечи: Велимир Рајић, Павле Поповић, дневник, аутобиографија, интимно-исповиједна проза

Велимир Рајић, праунук чувеног тобџије Танаска Рајића, јунака са Љубића код Чачка, „сеченог од Турака на топу који није хтео напустити” (PANDUROVIĆ 1941: 29), није имао ту срећу да настави херојску породичну традицију и докаже се као војник. Од славног претка наслиједио је само моралну чистоту и велику љубав према отаџбини коју је, нажалост, могао излити само у поезију. Међутим, животни удес прекинуо је и тај узлет. Велимир Рајић, исписник Данице Марковић, Душана Симића и Владислава Петковића Диса, животни вијек је окончао у тридесет и шестој години живота, послије вишегодишње борбе са епилепсијом. У књижевно наслеђе Рајић је оставио једну књигу *Песма и прозе*, двије студије (*Дело Јована Ристића – Бечкеречанина* и *Како се дошло до сталног позоришта у Београду*), три драмске слике (*Хвала Доситеју*, *Српско народно позориште* и *Заклела се земља рају*) и више радова расутих по периодици. Афирмативни судови књижевне критике, посебно у оно вријеме утицајног Јована Скерлића, потврдили су га као даровитог пјесника исповједне лирике², о чему свједоче и четири пјесме у чувеној *Антологији новије срп-*

* mirjana.lukic@ffuis.edu.ba

2 Јован Скерлић је, трагајући за Рајићевим покретачким импулсима, забиљежио: „Рајић је све друго

ске лирике Богдана Поповића. Међутим, последице Рајићеве смрти (1915), са смјеном пјесничких генерација, као да је нестало интересовање за његовим стваралаштвом. Ипак, обухватнија књижевна анализа о овом пјеснику и његовом дјелу, након низа пригодних подсјећања, није изостала у наше вријеме, што потврђују студије Дамњана Антонијевића (*И срушише се лепо снови моји*, 2002) и Миливоја Р. Јовановића (*Велимир Рајић: личност и дело*, 2006). Поновно ишчитавање и ново вредновање Рајићеве поезије могло је упознати савремене читаоце са његовом пјесничком физиономијом, међутим, чини нам се, прозни опус, посебно дневнички записи, свакако заслужују више пажње. Рајићева проза *Из једног дневника*, првобитно штампана у *Српском књижевном гласнику* 1904³, а потом 1908. године⁴ уз пјесме из прве и једине збирке пјесама и прозе, значајна је не само као грађа, већ и као основа за тумачење његове поезије, посебно пјесме „На дан њеног венчања”.

Проза *Из једног дневника*, као што смо већ назначили, штампана је први пут у *СКГ*-у у наставцима, у бројевима од 16. маја те 1. и 16. јуна 1904. године, под уредништвом Богдана Поповића. Текст је потписан псеудонимом М. Н., највјероватније у намјери да се заштити приватност његовог аутора, те је жанровски одређен као приповијетка. Међутим, испоставиће се да дневнички записи, који су вођени са дужим или краћим прекидима у временском периоду од 3. децембра 1902. до 29. септембра 1903. године и који обухватају тридесетак страница текста, континуирано прате животни удес Велимира Рајића, те се поједине епизоде у потпуности поклапају са стварним догађајима из пишевог живота. Заиста је тешко прецизирати, како је то већ примијетио Васо Милинчевић, у којој мјери се Рајићев текст *Из једног дневника* може „сврстати у класични, а колико у фиктивни дневник” (2002: 15). Жанровска одредница „приповетка” додатно усложњава проблем дефинисања статуса овог текста.

У *Речнику књижевних термина*, подсјећања ради, за дневник као књижевни жанр стоји: „Хронолошки опис догађаја у којима је аутор учествовао у одређеном периоду живота”, као и да „најчешће обухвата судбоносна раздобља, ратна на примјер” (ŽIVKOVIĆ 1985: 129–130). *Књижевна енциклопедија термина и појмова* (*Литературная энциклопедия терминов и понятий*) (NIKOLJUKIN 2001: 232–234) доноси слично објашњење. Тања Поповић такође наводи да је ријеч о записима „о догађајима који су се збили у току дана или у одређеном периоду” и који су „организовани у мање целине према датумима записивања”, датим у хронолошком редо-

---

само не песнички дилетант, и његова поза није мода или спорт, шала и убијање времена, но најискренија и најболнија, местимично најдирљивија душевна исповест. Нема у тој књизи ниједног осећања, ниједне мисли и догађаја које писац није свом душом осетио и *проживео*” (1964: 125) (наше истицање). Критичар је међу првима истакао песимизам као Рајићево доминантно расположење, тумачећи га као израз „најискренијег и најболнијег” исповиједања болесника осуђеног на смрт. Скерлић је очигледно познавао природу Рајићеве болести као, уосталом, и целокупни књижевни Београд, па биљежи да се у пјесниковом опусу јасно може видјети колико је бол извор поезије. Суд Јована Скерлића је благонаклон, али је највјероватније пјесникова болест ублажила уобичајну оштрину критичаревог пера.

3 Види: М.Н. „Из једног дневника” у: *Српски књижевни гласник*, књ. XII, бр. 80, св. 2, 1904, стр. 721–729; књ. XII, бр. 80, св. 3, 1904, стр. 801–811; књ. XII, бр. 80, св. 4, 1904, стр. 881–888.

4 Види: Велимир Ј. Рајић, *Песме и проза*, Београд: Нова штампарија „Давидовић”, 1908. Сви наводи биће дати према овом издању.

слиједу. „Дневник као форма обавезује аутора да догађаје приказује тачно и веродостојно”, што значи да је он документарни књижевни облик. Међутим, склоност ка рефлексiji и исповијести, „утицала је на уобличавање посебне врсте фикционалне приповести организоване као дневник” (РОРОВИЋ 2010: 149–150). С обзиром на прожимање жанрова, треба се узети у обзир „*произвољност дневника*, подразумевајући разна прерушавања, мимикрије и привиде, односно, и различите тачке гледишта” (MILINČEVIĆ 2002: 16). Узевши у обзир свједочанство Павла Поповића, једног од најутицајнијих критичара *Српског књижевног гласника*, сасвим је извјесно да је Рајићев дневник прерушен у *приповетку* једним додатком у виду предговора и увођењем неименованог наратора.

Наиме, у уводном тексту дневника који остаје недатиран, писац већ у првој реченици уводи неименованог наратор који саопштава тобоже *стварне* податке и описује *стварне* догађаје, који су се одиграли „поодавно”, током једне посјете неименованој бањи. Ту се наратор упознао са младићем који је на њега оставио снажан утисак:

„Беше то младић *двадесетих година*, средњег стаса, смеђе боје, и, према годинама, доста неразвијена тела. Био је за чудо искрен и поштен. За непуну недељу дана сазнао сам све његове тајне. У осталом, он их и није имао много, само две: био је *болестан* и био је заљубљен. Болест његова беше тешка, једна од оних које бацају своју адску светлост на цео живот, и не праштају; љубав је била као и све љубави овога света. Иначе је мој млади пријатељ писао песме” (РАЈИЋ 1908: 35) (наше истицање).

Немогуће је одмах не примијетити како младића и Рајића везују исте године, физичка конституција, тешка болест и неостварена љубав⁵. Анонимни посјетилац бање, који наступа као наратор, на крају записа објављује да је добио „свежањ хартија”, „које нису ништа друго до један *дневник*”. На њима никаквог другог знака није било, па чак ниједног пријатељског „збогом”. Његово приповиједање се завршава сљедећим ријечима:

„Ја не знам шта је било са мојим младим пријатељем; видео га нисам никако од тог доба, и по свој прилици он није више међу живима. Користећи се тим, ја сад публикујем овај његов дневник, гдје је он, и ако мало на ’младићски’ начин, како и одговара двадесетим годинама његовим, ипак тако искрено исказао ствари које би сваки радо волео прикрити, да их, по несрећи, има” (РАЈИЋ 1908: 36).

Приповједни стил анонимног наратора унеколико се разликује од емоционално обојеног приповиједања писца дневника. Иако је и сам склон да емотивно обоји исписани предговор, посебно при крају записа, ипак је уочљива његова самосвијест о улози приповједача, те се оглашава језиком који одаје висок степен образовања. Наратор, поред разумијевања за „младићке” двадесете године и саосјећања

⁵ Живко Милићевић овако доноси Рајићев портрет: „Мали, сув, риђих бркова, браде и косе, орловска нога на изболваном свечачком лицу на којем су биле вечито живе благе и тужне очи, миран и ћутљив, Велимир Рајић је, у свом куту, у тишини библиотеке коју би нарушавало само превртање листова, потсећао и лично на какву залуталу сенку: толико је било нечег тихог и у његовој речи и у његовом покрету. Његово мученичко лице, истина, и песме које је повремено објављивао, показивали су врло изразито сву жестину бола покривеног иза те тишине којом се он сасвим природно окруживао, живео и радио у њој” (MILIĆEVIĆ 1935: 11).

због тешке болести, нарочито истиче јунакову искреност у исповједању душевних патњи. С обзиром на то да су у записима изнијета емотивна стања која би „сваки радо волио прикрити, да их, по несрећи, има” (РАЈИЋ 1908: 36), та искреност се не може и не смије тумачити као поза.

Рајићево прерушавање у наратора, преко кога даје стварне податке о себи, свакако би било знатно успјешније да су мање видљивије границе између фикционалног и фактографског. У том случају била би и примјеренија одредница „приповетка”. Овако можемо закључити да је Рајић највјероватније водио дневник који је накнадно литераризован за штампање у *Српском књижевном гласнику*. Тој тези иде у прилог свједочанство Павла Поповића које доноси Миливоје Р. Јовановић у студији *Велимир Рајић: живот и дело*:

„Када ми је Рајић дао свој ркп. није био онакав како је штампан; ја сам га изменио. Рајић га је написао ’у првом лицу’, у име онога који је дневник саставио; ја сам изменио на ’треће лице’ и представио како писац ’ту тобож публикује дневник једног свог пријатеља” (JOVANOVIĆ 2006: 105).

Уводни дио дневника, у којем се описује сусрет наратора и неименованог младића у једној бањи, њихов изненадни растанак и замисао о постхумном публикавању дневника, по наведеном свједочанству, саставио је и објавио Павле Поповић. Критичару је за писање „дodatка” Рајићевом дневнику свакако могао бити инспиративан роман *Јунак нашег доба* М. Ј. Љермонтова. Наравно, наративна структура Љермонтовљевог дјела је знатно сложенија, са три приповједача, од којих је један анонимни путник који има у посједу интимни дневник главног јунака – Печорина. Након што је сазнао за Печоринову смрт, он се одлучује да објави одломке из његовог дневника. Поповић се држао исте замисли о штампању дневничких биљешки тек после смрти онога ко је дневник саставио. Критичар је највјероватније и удесио жанровску ознаку за добијени текст.

Након, како се испоставило, Поповићеве интервенције у виду својеврсног предговора, слиједе дневничке биљешке, нередовно вођене, али редовно датиране по данима, а каткад и часовима. Пратећи Рајићев животопис и драгоцен свједочанства његових пријатеља и савременика, можемо доћи до закључка да је ријеч о аутентичним дневничким записима које је у једном периоду живота књижевник водио и које је касније удесио за објављивање. Отуда овај дневник можемо сврстати у интимно-исповједну прозу, препознавајући у њој и неке аутентичне документарне елементе, па је неопходно да се упознамо и са кључним појединостима из живота и књижевног опуса Велимира Рајића.

Рајић се у дневнику не концентрише на приказивање спољашњих догађаја, напротив, потпуно утонуо у властити интимни свијет, он се, распет између бити или не бити, загледао у дубоке поноре душе, износећи на видјело и њене најмрачније стране. Можемо рећи да су болест, патња и неузвраћена љубав лајт мотиви цјелокупне дневничке прозе. Већ у првом запису од 3. децембра 1902. године писац дневника биљежи да се са болешћу, којој доктори још нису нашли лијека, „здружио” у четвртој години рођења, да би у запису од 21. јануара наредне године објелодањено како је напунио двадесет и четири године живота. Ови подаци у потпуности

се поклапају са Рајићевим животописом: рођен је 20. јануара 1879. године, и у том тренутку не само да има исти број година, већ и исто толико времена води борбу са опаком болешћу. У нападима болести, коју писац дневника у више наврата описује, препознајемо епилепсију, од које се и Рајић разболио у четвртој години живота. Тешка болест, као зла коб, пратила га је гдје год се запутио и, како свједочи Сима Пандуровић, „изазивала саучешће које га је пекло, и немоћ која га је доводила до очајања” (1941: 29). Рајић је био свјестан чињенице да га је болест обиљежила, као што је био свјестан злурадих коментара, сажаљења и саучешћа који су га пратили у стопу – уосталом, о томе је писао у *Дневнику*.

У записима из августа 1903. године стоје потресне биљешке о нападима епилепсије, о самоћи и дубокој усамљености, те кидању веза са породицом. Поистовјеђујући се са јунаком Монтегациног романа *Један дан на Мадери*⁶, који није смио да се жени и које је морао „себи да ускраћује сладости љубави, само зато што је имао једну тешку болест: сичију” (РАЈИЋ 1908: 4), јунак *Дневника* одлучује да не може, неће и не смије да воли. Ипак није тако лако не дати младости да љуби, па у запису од 11. јануара биљежи: „У мени се бије бој између разума и срца” (1908: 48), а од 18. септембра и исход битке: „Свршена је борба између разума и срца” (1908: 68). Занимљиво је и то да Рајић у дневничким записима проговара готово идентичним ријечима којим ће Лаза Костић пјевати нешто касније, 1909. године, у пјесми „*Santa Maria della Salute*”. Код Костића је, такође, дошло до сукоба „мозга и срца”:

*Две се у мени побеше силе,
мозак и срце, памет и сласт,
Дуго су бојак страховит биле,
кô бесни олуј и стари храст:
напокон силе сусташе миле,
вијугав мозак одржа власт,*

.....
*Памет ме стегну, ја срце стисну’,
утекох мудро од среће луд, [...] (KOSTIĆ 1975: 394–398)*

Аутор *Дневника* се свјесно, из чисто моралног осјећања, лишава љубави, чак и када вјерује да би могла бити узвраћена. *Дневник* управо говори о тој великој младићевој драми, о борби између физичког и душевног бола, и борби између срца и разума. У тренутку када схвата да дјевојка ипак воли другог мушкарца⁷, он жели да вјерује како може бити пријатељ са објектом своје љубави. „Са овим се обично задовољавају пропали љубавници: зашто се ја не би с тим задовољио”, уопштава Рајић (1908: 47). Међутим, испоставиће се касније да ни он не може прихватити пријатељство као утјеху.

6 Ријеч је о познатом роману Паола Монтегаца (1831–1910), италијанског доктора, физиолога и антрополога. Епистоларни роман *Један дан на Мадери* (1868) говори, између осталог, о браку и болести.

7 Мислимо на дневнички запис од 18. јануара 1903: „Када сам ушао у салу, она је седела замишљена, скоро нерасположена. Била је обучена у бело; ја у црно, прописно. Питао сам је зашто је нерасположена. Она одговори да је била нерасположена, јер извесни господин није био ту; напротив, сада отпада свако нерасположење: господин је дошао” (1908: 49).

Из осталих страница *Дневника* провејавају дубока меланхолија, резигнација, песимизам, склоност ка самоуништењу, па и мрачне мисли о самубиству. Потпуно отуђен од породице и дистанциран од друштва које га сажалева, јунак дневничких записа се осјећа сувишним човјеком, па се поистовјећује са *залишним* јунаком Тургењевљеве прозе. Честа конфликтна осјећања, особењаштво, склоност интроспекцији и самокритичности, доводе га у више наврата на помисао о смрти. „Још имам да живим од резигнације до пресићености; није много, а није ни мало. Тада ћу извршити своју заветну мисао: убићу се” (1908: 47), стоји у запису од 5. јануара 1903. године. Јунак *Дневника* на овоме мјесту заиста проговара као Љермонтовљев, Тургењевљев или Херценов јунак⁸. Након једне посјете дјевојчином дому, добио је у присуству њене мајке јак епилептични напад. Када се послије тога вратио кући, ужаснут и осрамоћен оним што се догодило, написао је:

„Данашњи дан је за мене смрт... али не, не смрт, јер то би за мене био спас, већ нешто много горе, ужасније... Да сам при руци имао имао каква год оружја, ја бих се данас, вечерас убио” (1908: 51).

У наредном запису сазнајемо да је јунакова озбиљност у намјери да се убије потврђена крађом пиштоља из рођакове куће, али га је касније, због гризодушја, вратио назад. Уколико се буде убијао, урадиће то само из „свог рођеног револвера”. Описане епизоде дио су пишчеве биографије. Рајићево суицидално понашање било је, по свједочанствима његових пријатеља, израз вишегодишње жеље за коначним смирајем у смрти. „Заборавити на самога себе”, узвикивао је сентиментални Рајић у пјесми „Отаџбина”, ношен жудњом да принесе жртву на олтару домовине. Међутим, чинило му се да га је и смрт *презрела*. Марко Ж. Ракочевић свједочи:

„Рајић је једном – на силу својима – истрчао на улицу и подуже стајао на једном ћошку, тражећи смрт. Кад се једна граната распрсла баш близу њега, а једна овећа комадина од ње осјекла му skut од капута, он, озлојеђен што га није убила, шчепао ју је, донио кући још онако врућу, показујући на свој skut с узвиком: 'Ето, ни граната ме неће! Мене смрт презире'" (v. KONSTANTINOVIC 1975: 64).

Као и јунак његове прозе и Велимир Рајић је повремено одлазио у дом Косаре Бобић, дјевојке у коју је био заљубљен. Једном приликом је доживио епилептични напад у присуству њене мајке, која је према писцу исказивала нескривено непријатељство. Овај несретни догађај највјероватније је неповратно удаљио Косару Бобић и Велимира Рајића.

Иако се у *Дневнику* ни на једном мјесту не помињу имена жена у које је јунак био заљубљен, ипак се у њиховим описима препознају двије Рајићеве љубави: Персида Веселиновић и помињана Косара Бобић. Персида Веселиновић је била кћерка књижевника Јанка Веселиновића. Рајић се са дјевојком највјероватније упознао када је отпочео сарадњу са часописом *Звезда*, па је тако добио прилику да буде гост

8 Рајић је завршио француски језик и књижевност на Филозофском факултету Велике школе, али је добро познавао и руски језик, са кога је преводио Чехова, Карњејева, Соловјова и др. Одједи руске литературе на више мјеста су присутни у његовој прози *Из једног дневника*. У запису од 25. августа видимо не само одушевљење, већ и поистовјећивање са душевним стањима која описује руска умјетница и књижевница Марија Константиновна Башкирцева (1860–1884) у свом *Дневнику*, штампаном постхумно, 1887. године.

у кући Веселиновића. Њихове идентитете касније ће открити Рајићева пријатељица Мага Магазиновић-Геземан. Сентименталну историју љубави са Косаром Бобић исприповиједаће Рајић у дневничким записима, да би касније била допуњена свједочанствима пјесникових пријатеља и савременика; о њој ће бити исписано више фељтона и написа, објављиваних у књижевним и забавним новинама. Косара Бобић (1882–1920), Рајићева колегиница са филозофског факултета, била је „класично образована, по струци слависта”, „говорила је скоро све словенске језике: чешки, пољски, руски” (BUNUŠEVAC 1938: 26). Дипломирала је 1903. и исте године у септембру мјесецу се удала за познатог филолога и оријенталисту Глигорија Глишу Елезовића (1879–1960). По писању Радмиле Бунушевац већина сватова овог вјенчања „тек пре кратког времена напустила је Универзитет” (1938: 26); иза младе као свједоци стајали су Александар Белић, професор Универзитета и Голуб Јањић, рентијер. Дјевер је био Никола Антула. Сватови и гости свакако свједоче угледу младенаца. Косара Бобић је живјела свега тридесет и осам година. Након службовања у Вишој женској школи у Београду, а потом у Пљевљима, Солуну и Ваљеву, са супругом се сели у Скопље, гдје изненада умире од посљедица тешког грипа.

Велимир Рајић као студент друге године Велике школе, како биљежи Мага Магазиновић-Геземан, „загледа се у своју колегиницу покојну Косару Бобић-Елезовић”:

Све оне јадовне еротике у прози *’Исповести’* односе се на њу. И ту му се каткад чинило да и она није равнодушна према њему. И ту се варао. Она је волела његова друга, а за Вељу осећала само пријатељство и сажаљење. Волео је у њој топлину душевну – ’руску душу - Татјану’ како би говорио. По свршетку студија, она се удала за другога. Поново јади – опевани у песми *’На дан њеног венчања’* (MAGAZINOVIĆ-GEZEMAN 1923: 256–257) (наше истицање).

Да је Рајићева проза *Из једног дневника* исповједног карактера потврђује још једно свједочанство. Јелена Поповић, кћерка Зорке Предић-Поповић, пишчеве и Косарине савременице и познанице, испричаће Ђорђу Перићу интересантну причу о једном љубавном троуглу и несумњивој фаталности даровите студенткиње:

„Мама ми је причала да су Косару Бобићеву два песника волела: Велимир Рајић и Душан Симић⁹. Она је потајно волела свог професора Александра Белића (1876–1960), а он ју је упознао са руским граматичаром Стјепаном Куљбакином (1873–1941), који је био такође заљубљен у њу...” (PERIĆ 2002: 57)

Ово свједочанство може објаснити ко је Рус са којим се дјевојка дописивала, а о коме Рајић пише у дневничкој биљешци од 8. јануара 1903. године: „Данас сам

⁹ Пјесник Душан Симић (1879–1908) преминуо је у двадесет и деветој години од туберкулозе. Завршио је лингвистичко-литерарни одсек Филозофског факултета Велике школе 1903. године. У октобру исте године постављен је за суплента гимназије у Неготину, а у јулу 1904. године, на молбу, бива премјештен у Београд. Заједно са Велимиром Рајићем постављен је за суплента француског и латинског језика у Трећој београдској гимназији. Године 1907. године путује у Женеву као државни питомац за изучавање страних језика, одакле се враћа у Београд тешко болестан. Име ће му од потпуног заборавата отргнути пјесма „Ноћу”, штампана у Поповићевој *Антологији новије српске лирике* (1911). У *Српском књижевном гласнику* (1905, бр. 95, XIX, св. 8, стр. 581–582) биће објављене његове „Јесење песме”, које имају посвету *Госпођици К.* Претпостављамо да су посвећене госпођици Косари Бобић, која је у том тренутку већ била госпођа Елезовић.

се уверио да и она некога воли. Кога? то не знам. Може бити онога Руса, с којим се, чини ми се, и дописује” (РАЈИЋ 1908: 47).

Исход је познат: Косара Бобић можда јесте „потајно волела свог професора Александра Белића”, али се удала за другог филолога – Глигорија Елезовића. Рајић је у дневнику оставио и биљешку о томе, ону посљедњу у *Дневнику*, исписану 29. септембра 1903. године:

„Јутрос је одигран свршетак трагедије моје љубави: *она* се јутрос, на јутрењу, венчала, наравно, са другим. А ја о свему томе ништа нисам знао и не бих ни знао да ми *Његово Величанство Случај* није би на руци...

И ја сам био на венчању...

Боже мој, Боже! Ја, који се још од детињства свога нисам Богу помолио, и који сам већ и заборавио Богу се молити, молио сам Му се јутрос, молио сам се за *њу*, несвесно по неком нагону; [...]

По свршеном обреду, и ја сам, са осталима, пришао и честитао њој и њему и њиховима. *Она* ми се лепо захвалила. А можда *она* и не слути да је њено венчање било опело мојој љубави...

Ја сам јутрос дотучен...” (1908: 73–74)

Поставља се питање можемо ли Рајићев *Дневник* користити као „грађу” за тумачење његове поезије, тј. може ли нам он расвијетлити контекст настанка појединих пјесама. В. Миличевећ (2002: 17) са правом биљежи да пјесников дневник „по битним особинама [...] представља и одређени уметнички текст, али је он уједно и веома релевантна *грађа* за целовитије тумачење и разумевање Рајићеве поезије, поготово средишњих мотива његовог песништва: *љубав, бол, праштање, разочарање*”. Уколико испратимо дневничке записе у којима се исповједа љубавна бол због удаје вољене жене и упоредимо их са најпознатијом Рајићевом пјесмом „На дан њеног венчања”, наћи ћемо низ подударности. Поменута пјесма је објављена у *Српском књижевном гласнику* 1905. године, тако да њеном настанку претходи проза, објављена годину дана раније у истом часопису. Навешћемо стихове Рајићеве пјесме „На дан њеног венчања” и упоредити их са наведеним, посљедњим записом из *Дневника*:

*И срушише се лепи снови моји,
Јер главу твоју венац сад покрива,
Крај тебе други пред олтаром стоји –
Проста ти била моја љубав жива!*

*Честито сам ти. И ти рече: „Хвала!”
А да ли знадеш да се у том часу
Гранитна зграда мојих идеала
Сруши и смрви и у пепо расу?*

-----
*И сваког дана ја ћу да молим,
Кад звоно верне у цркву позива.
Ја нисам знао да те тако волим –*

Проста ти била моја љубав жива!

*Чуј, Боже, молбу моје душе јадне:
Сва патња што си писо њој, кô жени,
Нек мимоиђе њу, и нека падне
На онај део што је писан мени!*

*Услиши ову молитву, о Боже!
И душа ће мирно да почива,
И шапутаће, вечно, док год може:
Проста ти моја љубав жива! (РАЈИЋ 1908: 29–30)*

Сличности су јасно уочљиве. Посљедње странице дневника биле су директан увод у настанак, по многим тумачима, најљепше Рајићеве пјесме. У наведеном запису, наиме, описује се оно што ће касније постати дио пјесничке творевине: одлазак на јутрење, неопажено присуство вјенчању, честитке послје обреда упућене њој, којој је посвећен цјелокупни дневник, „лепо” захваљивање тек удате жене и опроштај од негдашњих снова. Из дневничког записа наслућујемо да је пјесник, сам и непозван, стајао у вјероватно најтамнијем крају Вознесенске цркве, изненађен, разочаран и дубоко несрећан. Онај који по сопственом признању „не вјерује ни у шта” (РАЈИЋ: 53) и који се заборавио молити Богу, у току обреда, „несвесно по неком нагону”, сав се предао молитви за њену срећу:

*И сваког дана ја ћу да молим,
Кад звоно верне у цркву позива.
Ја нисам знао да те тако волим –
Проста ти била моја љубав жива!*

Из дневника се види и мотивација Рајићевог праштања („Проста ти била моја љубав жива”), тако да не можемо прихватити оцјену Радомира Константиновића по којој је Рајићев опроштај „просјачки сентиментализам” и који „није ништа друго до привидност жртвовања” (KONSTANTINOVIĆ 1983b: 65). Пјесник је врло добро познавао природу своје болести због које, како у више наврата казује у дневнику, нема права на узвраћену љубав. Рајић је епилепсију носио као огроман терет и злу коб, а очај због незаслужених патњи свакако ће излити у низу пјесама, у којима се обрачува са Богом („Вјерују”, „Завет”, „Други завет”, „Молитва”, „Басна о животу”, „Тугованке”, „Моја вера” и др.).

Истовјетности у *Дневнику* и у пјесмама Велимира Рајића не заустављају се само на овом примјеру. У дневничкој биљешки од 21. маја 1903. године стоји:

„Жижак у кандилу мога живота, од како се зажегао, вечито догорев. Он пуцкара, пишти, цврчи, али то није чуо нико, ни Бог, ни људи: нико не може или неће да ми помогне, да долије уља или воде...” (1908: 53)

У сонету „Мој живот”, у терцетима, Рајић пјева:

*Кандило моје! Ми смо среће једне:
И моје груди за животом жедне,*

Кò ти за уљем. Мој дух сваке ноћи,

И сваког дана, и сваког часка,

Пуцкара, ништи, али тога гласка

Нити чују, нити могу му помоћи! (1908: 9)

„Жижак” срца које је је још живо и које воле, провлачи се као мотив и у „Истинитој песми”:

И, као жижак, само себе гори...

О, нико не зна како љуто боли! (1908: 10)

Рајић је, као што видимо, готово буквално стиховао ову дневничку биљешку. Такође, звукови као лајтмотиви који се провлаче кроз цио *Дневник*, имају снажно асоцијативно значење. Тако на примјер у запису од 22. децембра (1902) писац се, изазван звуком клавирске жице која нагло пуца, присјећа преминуле сестре Лепше, о чијој смрти пише у пјесми „Секица”:

„После подне. Седео сам и радио. Наједанпут, поред мене, у гласовиру, нешто пуче, зазвони: јамачно је прсла још која жица. Тргох се и прекидох посао; би ми тешко: сетио сам се своје сестрице која је пре годину и нешто јаче свирала у овај исти црни гласовир...” (1908: 42).

Снажни звуци жице која пуца у гласовиру, осим асоцијативног значења, носе и предзнак онога што ће се касније догодити:

„После подне испратио сам до вечне куће једну можда једину, своју пријатељицу. Сирота њена мати кукала је из гласа, а ја сам се каменио, и то не од жалости, већ што ми је та кукњава дошла тако позната, као да сам је већ једанпут негде слушао” (1908: 56).

У ранијој биљешци, од 7. јула, јасно се види због чега је та „кукњава дошла тако позната” – породица је сахранила малог сестрића. У двадесет мјесеци, био је то четврти гроб у кући Рајића. Отуда и не изненађује снажно присуство жалобних звона у Рајићевој поезији. У „Мојој песми”, штампаној 1904. године, лаке струне сјетних звона оплакују несрећну пјесникову судбину:

Затрепере лаке стуне; гласи им звоне сетно

Плачу судбину моју:

Животу негде живом, у доба лепо, цветно

Самртну песму поју (1908: 7).

Нешто касније, у пјесми „Пред пролеће” из 1909. године, *сетна звона струне* градираће у *гробна и загробна звона*:

У мени, опет, васкрсава оно

Што не знам шта је, ал’ знам шта ће бити.

А биће санак, растргане нити

Живота мртвог, и загробно звоно (РАЈИЋ 1935: 86).

Рајићев несретни живот, поред тешке болести, обиљежиле су смрти бли-

жњих, о којима, како се види, пише у *Дневнику* и стихује у поезији. Несумњиво је на мотивски репертоар његове поезије пресудно утицала болест због које се одрекао могућности да изгради породично гнијездо, учествује у балканским ратовима и Великом рату, што му је била велика жеља, те да се у потпуности посвети литеарном раду. Огромно незадовољство и очај, у неким тренуцима и побуна против Творца, довели су до тога да у Рајићевом невеликом пјесничком и прозном опусу доминирају мотиви везани за опроштај, саможртвовање, егзистенцијалну немоћ, па и самоуништење. То је вјероватно и нагнало Радомира Константиновића (1983: 48–49) да забиљежи како је Рајићева лирика била „стилизација сопствене немоћи”. И заиста, *биографско ја* заузима често позицију *лирскога ја*, па у појединим пјесмама можемо испратити лични удес њенога аутора. Међутим, Константиновић (1983: 46) гријеши тврдећи да Рајићев текст „*одвише његов да би могао убједљивије да стигне до универзалности у којој би био свачији*”. Ова критичарева тврдња има упориште и у нашем тексту, али опет Константиновић је побија, налазећи у тумачењу Рајићеве поезије и одјеке Фридриха Ничеа, Лу Андеас Саломе, Ла Рошфука, па и Милана Ђурчина. О Рајићу, пјеснику сумње и бола, те о Ничеовим импулсима у његовом дјелу, писали смо у једном другом истраживању, побијајући тезу о апсолутној доминацији или, како Константиновић каже, тиранији биографског ја. Књижевни историчари могу данас, на основу записа пријатеља и савременика те биографских скица, склопити слику о Рајићевом кратковјеком животу и, на основу прозе *Из једног дневника*, направити упоредну анализу биографског и пјесничког материјала. Међутим, питамо се да ли би те пјесме, када не бисмо имали увид у њихове биографске појединости, дјеловале искреније и универзалније. Константиновићев текст, писан у времену када се о пјеснику готово и не пише, драгоцјен је због низа значајних опажања, али је исто тако Велимира Рајића унизио као пјесника, оспоравајући му сваку вриједност и аутентичност, чак и у оним пјесмама које су ушле у најзначајније антологије поезије. Пјеснику се свакако не требају упућивати замјерке којима је подлога у његовој болести и личној трагедији. Додајмо и то да једину Рајићеву збирку *Песамa и прозе* отвара мото који можемо читати и као епитаф: *Ја немам ништа до гробова и болова својих, и болове своје посвећујем гробовима својим. У његовом невеселом и кратком животном вијеку једина константа заиста је био велики физички бол и мрачни поглед упрт ка гробу.*

Цитирана литература

- BUNUŠEVAC 1938: BUNUŠEVAC, Radmila. „Devojka koja je inspirisala V. Rajića”. *Politika* 6–9. 1. 1938: 26. [orig.] Бунушевац, Радмила. „Девојка која је инспирисала В. Рајића”. *Политика* 6–9. 1. 1938: 26.
- ŽIVKOVIĆ 1985: ŽIVKOVIĆ, Dragiša. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, 1985.
- JOVANOVIĆ 2006: JOVANOVIĆ, Milivoj R. *Velimir Rajić: ličnost i delo*. Trstenik: Ljubostinja – Beograd: Interpres, 2006. [orig.] Јовановић, Миливој Р. *Велимир Рајић: личност и дело*. Трстеник: Љубостиња – Београд: Интерпрес, 2006.
- KONSTANTINOVIĆ 1983: KONSTANTINOVIĆ, Radomir. Velimir Rajić. U: *Biće i jezik: u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka 7*, Beograd: Prosveta-Rad – Нови Сад: Matica srpska, 1983, str. 45–81.

- MAGAZINOVIĆ-GEZEMAN 1923: MAGAZINOVIĆ-GEZEMAN, Maga. „Drugarica Velja”. *Venac*, knj. VIII, sv. 4–5 (1923), str. 256–258. [orig.] Магазиновић-Геземан, Мага. „Другарица Веља”. *Венац*, књ. VIII, св. 4–5 (1923), стр. 256–258.
- MILINČEVIĆ 2002: MILINČEVIĆ, Vaso. Fiktivni dnevnik Velimira Rajića. U: M. Pantić (ur.). *Velimir Rajić – život i delo*. Niš: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta-Filozofski fakultet – Aleksinac: Centar za kulturu i umetnost, str. 15–22. [orig.] Милинчевић, Васо. Фиктивни дневник Велимира Рајића. У: М. Пантић (ур.). *Велимир Рајић – живот и дело*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Филозофски факултет – Алексинац: Центар за културу и уметност, стр. 15–22.
- MILIĆEVIĆ 1935: MILIĆEVIĆ, Živko. Stevan Luković i Velimir Rajić. U: Ž. Milićević (prir.). *Pesme Stevana Lukovića i Velimira Rajića*, Beograd: SKZ, 2002, str. 3–20. [orig.] Милићевић, Живко. „Стеван Луковић и Велимир Рајић”. У: Ж. Милићевић (прир.). *Песме Стевана Луковића и Велимира Рајића*, Београд: СКЗ, 2002, стр. 3–20.
- NIKOLJUKIN 2001: НИКОЛЮКИН, А. Н. *Литературная энциклопедия терминов и понятий*, Москва: НПК „Интелвак”, 2001.
- PANDUROVIĆ 1941: PANDUROVIĆ, Sima. „Velimir Rajić (Posle dvadeset i pet godina)”. *Srpski književni glasnik*, knj. LXII, br. 1 (1941), str. 28–31. [orig.] Пандуровић, Сима. „Велимир Рајић (После двадесет и пет година)”. *Српски књижевни гласник*, књ. LXII, бр. 1 (1941), стр. 28–31.
- PERIĆ 2002: PERIĆ, Đorđe. *Na dan njenog venčanja Velimira Rajića kao popularna starogradska pesma*. U: M. Pantić (ur.). *Velimir Rajić – život i delo*. Niš: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta-Filozofski fakultet – Aleksinac: Centar za kulturu i umetnost, 2002, str. 47–63. [orig.] Перић, Ђорђе. *На дан њеног венчања Велимира Рајића као популарна староградска песма*. У: М. Пантић (ур.). *Велимир Рајић – живот и дело*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета-Филозофски факултет – Алексинац: Центар за културу и уметност, 2002, стр. 47–63.
- POPOVIĆ 2010: POPOVIĆ, Tanja. *Rečnik književnih termina*, Beograd: Logos art, 2010.
- SKERLIĆ 1964: SKERLIĆ, Jovan. Velimir. J. Rajić: *Pesme i proza*. U: M. Begić (prir.). *Pisci i knjige V*, Beograd: Prosveta, 1964, str. 125–131. [orig.] Скерлић, Јован. Велимир Ј. Рајић: *Песме и проза*. У: М. Бегић (прир.). *Писци и књиге V*, Београд: Просвета, 1964, стр. 125–131.

Извори

- KOSTIĆ 1975: KOSTIĆ, Laza. *Pesme*. Prir. B. Petrović. Novi Sad: Matica srpska, 1975. [orig.] Костић, Лаза. *Песме*. Прир. Бошко Петровић. Нови Сад: Матица српска.
- RAJIĆ 1908: RAJIĆ, Velimir. *Pesme i proza*, Beograd: Nova štamparija „Davidović”. [orig.] Рајић, Велимир. *Песме*, Београд: Нова штампарија „Давидовић”.
- RAJIĆ 1935: RAJIĆ, Velimir. *Pesme Stevana Lukovića i Velimira Rajića*, Prir. Ž. Milićevića. Beograd: SKZ. [orig.] Рајић, Велимир. *Песме Стевана Луковића и Велимира Рајића*, Прир. Живко Милићевића, Београд: СКЗ.

Mirjana M. Lukić
Ognjen M. Kurteš

**AUTOBIOGRAPHICAL ASPECTS OF VELIMIRA RAJIĆ'S
PROSE FROM A DIARY (IZ JEDNOG DNEVNIKA)**

Summary

The paper analyses the prose *From a Diary* by Velimir Rajić (1879-1915), which was published as a short story in *Srpski književni glasnik* (*Serbian Literary Gazette*) in the issues of May 16 and June 1 and 16, 1904, and then in 1908, along with poems from the first and only collection *Pesme i proza* (*Poems and Prose*). Problematizing the issue of the genre of the mentioned text, it is also pointed out that the introductory chapters of the diary were “added” and written by the literary critic Pavle Popović, who read the manuscript in its original form. Also, the paper analyses the coincidences of individual episodes from diary entries with the biography of their author. Rajić's reflections on illness and unrequited love correspond to the real life of the poet. Using the testimonies of the writer's friends and contemporaries, we point out that the diary can be used as material for the interpretation of Rajić's poetry, especially the poem “On the day of her wedding” („Na dan njenog venčanja”) which, according to the testimony of the poet's friends, is dedicated to Kosara Bobić.

Keywords: Velimir Rajić, Pavle Popović, diary, autobiography, intimate-confessional prose, illness